

ISIS OG SERAPIS

ÆGYPTISKE KULTER I ROM OG ROMERRIGET

AF JAN BRIX

HISTORIENS VERDEN

DET HISTORISKE AKADEMI

Isis og Serapis

Ægyptiske kulter i Rom og Romerriget

Af Jan Brix

Det Historiske Akademi

Isis og Serapis

Ægyptiske kulturer i Rom og

Romerriget

Af: Jan Brix

En del af temaserien

Historiens Verden, der redigeres
af Hans Bæk Hansen og Jan Brix

© Det Historiske Akademi

Udgives af:

Det Historiske Akademi
Historie, Kultur & Samfund

www.historisk-akademi.dk

Undervisningsportal:

www.historiensverden.dk.

Kontakt:

info@historisk-akademi.dk

Forlagsredaktion:

Hans Bæk Hansen
Rasmus Kjærbye Petersen
Jan Brix

Grafisk medarbejder:

Ida Bolwig Mose

Tryk: Formula Tryxager A/S

ISBN: 978-87-994853-2-1

Omslagsbilleder:

Foto: Jan Brix

Forsidebilledet er et billede af
Isistemplet i Sabratha i Libyen.

Bagsidebilledet er et foto af en af
søjlerne fra Isis- og Serapistemplet i
Rom, som i dag står på Capitolmuseet
i Rom.

OM FORFATTEREN

Jan Brix (f. 1978) er historiker med speciale indenfor nærorientalsk-, hellenistisk-romersk historie, den senantikke verden, byzantinsk historie, hvortil kommer en særlig interesse for renæssancen og reformationen. Jan Brix er uddannet cand.mag. i historie fra Aarhus Universitet med fokus på hellenistisk og romersk historie. Hertil kommer flere års studier indenfor ægyptologi, nærorientalsk arkæologi og assyriologi på Københavns Universitet. Til dagligt er Jan Brix leder af Det Historiske Akademi, hvor han er ansvarshavende redaktør for undervisningsportalen www.historiensverden.dk samt for den verdenshistoriske temaserie Historiens Verden.

FORORD

Bag denne bog ligger flere års interesse for de mysteriekulturer, som dukkede op i hellenistisk tid. En af disse Isiskulten, der sammen med sin gemal, Serapis, en blanding mellem Osiris og Apis, blev utroligt populær i hele Romerriget. Bogen indledes med et forskningsafsnit, der har til hensigt at give læseren et indblik i hvordan man gennem tiden har set på Isiskulten. Dette afsnit er tiltænkt den læser, der kunne tænke sig at gå videre og læse endnu mere om Isiskulten. Skal bogen bruges som interesselæsning kan man uden problemer undlade at læse dette kapitel. Herefter følger blandet beretning og diskussion om Isiskultens udvikling fra ptolemæisk tid og dens udbredelse i Romerriget og frem til kristendommens endelige sejr. Bogen sluttet af med et kapitel om ceremonier og indvielser med fokus på Apuleius' *Det gyldne Æsel*.

Forfatteren sender en stor tak til redaktør, cand.mag. Hans Bæk Hansen, som har oversat de latinske og græske tekster, samt en tak til grafiker, Ida Bolwig Mose, for et godt samarbejde. Til sidst vil jeg gerne sende en stor tak til Det danske Institut i Rom for et behageligt ophold under skriveprocessen.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Introduktion	side 5
Forskningshistorie.....	side 8
Forskningen i det 19. århundrede.....	side 8
Orientalismeteorierne i det 20. århundrede.....	side 9
Imperialismeteorien	side 10
Isiskulten og den græsk-romerske indflydelse	side 11
Hellenisering og ægyptisering.....	side 11
Isis, Osiris og Serapis i Ægypten	side 15
Den store guds oprindelse	side 16
Ægyptiske kulturer blandt grækere.....	side 19
Isiskulten i Romerriget.....	side 21
Senrepublikken	side 22
De Italiske havnebyer	side 23
Isiskulten i Rom.....	side 24
Senatsprocesserne mod Isiskulten.....	side 26
Marcus Volusius	side 31
Antionius, Kleopatra og Octavian.....	side 31
Slaget ved Actium i 31 f.v.t.....	side 34

Kejserne og de ægyptiske kulter	side 37
Augustus og de ægyptiske kulter	side 38
Kejser Tiberius og Isisdyrkerne	side 40
Caligula	side 43
Claudius og Nero	side 47
Vespasian og Serapis.....	side 49
Titus og Apistysten.....	side 53
Domitians ægyptiske obelisker.....	side 53
Isiskulten under Antoninerne	side 55
Commodus – Felix et Invictus	side 58
Septimius Severus.....	side 60
Enden på de ægyptiske kulter i Romerriget	side 60
 Ceremonier og indvielser i kulturen	 side 63
Præster og ceremonier	side 63
Isiskulten og Apuleius.....	side 64

INTRODUKTION

Isis er en af de mere velkendte ægyptiske guddomme. Hun udviklede sig fra at være en beskeden ægyptisk gudinde til at blive en af de helt store gudinder i den antikke verden.

Isis var sammen med sin gemal Osiris, oprindeligt en frugtbarheds- og korn gud, der, grundet sin forfærdelige død, blev forvandlet til dødsrigets hersker. Sammen med den døde Osiris blev Isis gravid, og fik sønnen Horus, der blev de levendes hersker. Enhver ægyptisk farao var en inkarnation af Horus.

I ptolemæisk tid blev Isis oftere og oftere knyttet sammen med guden Serapis, der var en blanding af guderne Osiris og Apis. Grækerne og makedonerne gav samtidig Isis en græsk form, som viste sig at blive utrolig populær i den græske og romerske verden.

Isis blev hurtigt en af de mest populære ægyptiske guddomme, som grækerne og romerne dyrkede udenfor Ægypten. Dette fænomen opnåede en mærkbar drivkraft i den hellenistiske periode, en periode præget af store politiske og kulturelle omvæltninger i Middelhavsområdet. Epoken tog sin begyndelse med Alexander den Stores og *diadokherne* (dvs. hans "efterfølgeres") militære erobringer. Disse erobringer gjorde en kulturel sammensmeltning på

tværs af de traditionelle grænser mulig. Med erobringerne fulgte en øget handel og indvandring af grækere, hvilket udsatte dem endnu mere end tidligere for forskellige skikke og traditioner fra Ægypten og Nærorienten.

I det 2. århundrede f.v.t. blev Rom den ubestridte magtfaktor i Middelhavsområdet, da Korinth og Karthago blev ødelagt i 146 f.v.t. Romerriget forenede disse forskelligartede regioner, og et af de mange resultater af denne kulturelle og regionale forening var assimileringen af forskellige religioner. I den forbindelse var Isis en ægyptisk gudinde, hvis dyrkelse grækerne og romerne med tiden inkorporerede i deres eget religiøse system.

Hellenismen er traditionelt, men misvisende, blevet betegnelsen for en art fælleskultur, hvor den græske kultur spillede den dominerende rolle. Men der var i høj grad tale om en afgørende påvirkning fra de orientalske kulturer, så man har kunnet tale om en "orientalsering" eller "ægyptisering" af den græske og romerske kultur. Dette kommer i særdeleshed til udtryk i den tids religiøse indslag og synkretismer (dvs. en forening mellem to eller flere guddomme, fx Isis-Demeter), der havde en forløber i grækernes

og romernes tendens til at sidestille fremmede gudeskikkelser med de kendte græske og romerske guder. Dette kommer tydeligst til udtryk hos de klassiske forfattere, som for eksempel Herodot, der i sin anden bog skrev: *Ægypterne kalder nemlig Zeus for Amon* (Herodot II.42) og *Isis er den samme, som på græsk hedder Demeter* (Herodot II.59).

Tilbedelsen af Isis i den græske verden dukkede allerede op i det 5. århundrede f.v.t. Isiskulten bredte sig via Grækenland til Italien og Rom, så kulten i løbet af 1. århundrede f.v.t. blomstrede i dette område. Herefter bredte den sig hurtigt til andre dele af Romerriget, hvor den blev en af de mest dominerende religioner, indtil kristendommen blev statsreligion hen imod slutningen af 4. århundrede e.v.t.

Isis vandt frem på sin universalitet, og man kan bare se de mange Isistempler (*Isca*) og relaterede Serapistempler (*Serapea*) for at følge hendes spredning i hele Romerriget fra Nordafrika i syd til provinserne langs Rhinen og i Britannien, for at se, hvor omfattende hendes kult var. Der har dog ikke været tilfælde, hvor Isiskulten blev aktivt støttet af kejseren. Vi har kun sporadiske antydninger af, at Isis og Serapis har nydt fordele under fx flavierne og severerne.

Cestiuspyramiden i Rom blev bygget i årene mellem 18 og 12 f.v.t. af Gaius Cestius, der var prætor i Rom. Den måler 29,6 x 29,6 meter i grundplan og 37 meter i højden. Den er forsynet med to indskrifter, hvor vi blandt andet får at vide, at pyramiden blev bygget på 330 dage.

Isis blev præsenteret som *panthea pantocrator*, dvs. den altomfavnende gudinde og herskerinde. Isis og Serapis blev hyldet som henholdsvis *Invicta* og *Invictus*, dvs. den ubesejrede, og rundt omkring i Romerriget har man fundet adskillige dedikationer til *Invictae Isidi*, dvs. ”den ubesejrede Isis”.

Med erobringen af Ægypten intensiveredes kontakterne mellem Rom og Ægypten. Ægyptiske eller ægyptiserende genstande blev meget populære i Rom og Italien. Grave udformet som pyramider, hvoraf kun én, tilhørende prætoren Cestius, er bevaret. De kulturelle aspekter er traditionelt blevet

betraktet som religiøse. Således er ægyptiske og ægyptiserende motiver fra huse ofte blevet betragtet som religiøse tilkendegivelser, og huset måtte naturligvis have tilhørt en Isisdyrker.

Den sociopolitiske struktur i Romerriget var rigid og uforanderlig, og det var derfor næsten umuligt at arbejde sig op i de højere samfundslag.

Dette var imidlertid ikke tilfældet i Isiskulten, der ignorerede den romerske statusdefinition og gjorde kulten åben og tilgængelig for alle samfundslag. Hertil kom at kvinderne blev ligestillet med mændene. Det er formentlig gudindens og kultens tilgængelighed, der gjorde,

at Isis opnåede en stor popularitet. Det er derfor ikke uden grund, at Isis blev en seriøs rival til andre kulturer og religioner, især kristendommen. Isis lovede personlig frelse efter døden samt godt helbred gennem hendes magi.

Isiskulten har helt sikkert appelleret til mange af Romerrigets samfundslag, og der fandtes Isisdyrkere over det hele og i alle aldre og hos begge køn. De eneste i det romerske samfund, som sikkert ikke har følt sig tiltrukket af kulten, var de romerske soldater, selv om vi har eksempler på Isisdyrkere blandt legionærer. Hos soldaterne har den maskuline og krigeriske Mithras

formentlig været mere appellerende. Det er ganske givet, at de ægyptiske myter også har virket tiltrækkende hos visse dele af den intellektuelle romerske verden. I disse myter kunne man finde større forening med gud, end det var tilfældet i romersk religion. Den meget følelsesmæssige og mystiske indvielse i riter tiltrak mystikere, mens det imponerende spektakel i de mange ceremonier og processioner tiltrak de almindelige mennesker.

Da forskeren C. Reichel i midten af 1800-tallet forsøgte at undersøge årsagen til Isiskultens popularitet blandt romerne, nåede han frem til den konklusion, at den traditionelle romerske religion var i opløsning. I de oprørske tider under Marius og Sulla, som bragte republikkens svagheder frem i lyset, blev Isiskulten introduceret i Rom, hvor den hurtigt vandt tilhængere. Kulten var imidlertid ikke kun en succes blandt de lavere samfundslag, og i kejsertiden fandt den endda tilhængere blandt kejserne.

Ifølge Reichel var baggrunden for denne succes en indre drivkraft i mennesket, som ønskede at søge det mystiske. På trods af nyere forskning, der har rettet mange af de fejlslutninger, tidligere forskere har gjort, så er forskningen fortsat overbebyrdet med misforståelser, der alt for let finder vej ind i sekundærlitteraturen. Et eksempel herpå, er, at kulten virkede særligt tiltrækkende på individer, der befandt sig i de lavere samfundslag, særligt kvinder, slaver og fremmede. For kvindernes vedkommende er det

blevet fremført, at de i gudinden så en, som de har kunnet spejle sig i, og hun stod ved deres side i livet og efter livet. Tanken bag denne opfattelse lå i den antagelse, at den traditionelle romerske moralkodeks *mos maiorum* (dvs. "fædrene skikke") ikke kunne vejlede disse grupper. Da de ikke var romere, var de ikke bundet af den og de søgte derfor efter en mindre rigid religion, og her var Isiskulten perfekt. De romerske masser var uuddannede, ukultiverede og følelsesmæssigt svage personer, der i modsætning til eliten ikke var i stand til at stå imod fristelsen fra de orientalske frelserreligioner og underkastede sig derfor disse guder. For dem ydede de ægyptiske kulturer angiveligt sammenhold og socialt fællesskab, ritualer og mysterier, der, ligesom kristendommen, hjalp de politisk svage og underprivilegerede grupper til at undslippe hverdagens realiteter ved at love dem et liv efter døden.

Isiskulten opnåede allerede i 1. århundrede e.v.t. at blive en del af den offentlige kult (latin: *sacra publica*) uden dog at være en del af statskulten, og med de flaviske kejseres interesse for de ægyptiske guddomme, tilhørte kulten ikke længere en destabiliserende faktor. Kultens oprindelsesland, Ægypten, havde siden Augustus' annektering i 30 f.v.t. mistet dets symbolske betydning som det diametralt modsatte af Rom. Også den kunstneriske side af Ægypten, som fx de mange Nillandskaber, var også for længst blevet en integreret del af det romerske samfund.

Der kan ikke herske tvivl om, at både Isis og Serapis har været betydningsfulde guddomme i den romerske verden, hvilket vi ser bevidnet i både det arkæologiske og litterære kildemateriale. Dette kommer blandt andet til udtryk hos en af kristendommens tidligste apologeter, Marcus Minucius Felix, der skrev: *Guderne, der engang var ægyptiske, er nu romerske* (Octavius 22.2), mens Tertullian, en anden kristen forfatter, fra slutningen af det 2. århundrede og begyndelsen af det 3. århundrede i sit værk *Ad Nationes*, skrev: *Hele verden sværger i dag ved Serapis* (II.8), en klar antydning af Isis og Serapis' store popularitet. På trods af kultens store popularitet blandt romerne opnåede Isiskulten imidlertid aldrig at blive en officielt anerkendt religion. Isiskulten blev, efter kristendommens ophøjelse til statsreligion i Romerriget, forbudt og selv om den længe blev holdt i live, blev den til sidst udkonkurreret af kristendommen.

FORSKNINGSHISTORIEN

Uanset hvilket emne, man arbejder med, er det vigtigt at skabe sig et overblik over den historiografiske debat, og hvilke emner, der har præget den hidtidige forskning.

Dette kapitel er en blanding af diskussion og opremsning af de forskellige forskere, som har beskæftiget sig med Isis og Serapis i hellenistisk-romersk tid og hvilke emner, der har præget forskningen. Med hensyn til Isis og Serapis vil man hurtigt opdage, at debatten siden begyndelsen af det 20. århundrede har været domineret af Franz Cumont, der skrev sit klassiske værk *Les Religions Orientales dans le paganisme Romain* i begyndelsen af det 20. århundrede (oversat til engelsk: *Oriental Religions in Roman Paganism*).

Franz Cumont kan karakteriseres som meget pro-orientalsk og pro-ægyptisk. Han så udelukkende mysteriereligionernes som orientalske religioner uden islæt fra græsk eller romersk religion og mytologi. Cumont så disse mysteriereligioner som et frisk, eksotisk pust i en meget konservativ religiøs verden. For Cumonts vedkommende var indholdet udelukkende orientalsk (dvs. nærorientalsk eller ægyptisk). I begyndelsen var der ikke mange, som argumenterede imod ham, da han blev set som en stor autoritet på dette område. Senere har han

fået mange modstandere, heriblandt Ramsay MacMullen, der i sit værk *Paganism in the Roman Empire* har kritiseret Cumont for at være alt for pro-orientalsk. Han kritiserede ham endda for at være de "orientalske kulturs ypperstepræst" (*Highpriest of orientals cults*).

Et af de spørgsmål som i udpræget grad og som stadig står ubesvaret hen er: hvorfor forlod grækerne og romerne deres traditionelle religioner frem for fremmede guder?

FORSKNINGEN I DET 19. ÅRHUNDREDE

Hvorfor appellerede den ægyptiske gudinde Isis til grækerne og romerne? Det første forsøg på at undersøge årsagerne til dette er Reichels *De Isidis apud Romanos cultu* fra 1849. Han konkluderede, at den traditionelle romerske religion befandt sig i en opløsningsproces, og den tumultue periode under Marius og Sulla skabte svaghed i republikken. I denne sociale og politiske forfaldsperiode blev Isis introduceret til Rom (under Sullas diktatur). Overalt i Romerriget oplevede kulten fremgang, og i kejsertiden fandt den angiveligt tilhængere blandt kejserne. Grunden til dens popularitet var, ifølge Reichel, en

urkraft i mennesket, som ønskede at opsoge det eksotiske og mytiske.

I 1866 skrev O. Beauregard *Les divinités égyptiennes, leur origine, leur culte et son expansion dans le monde*. Heri forsøgte Beauregard at argumentere for de græske og romerske guders ægyptiske oprindelse, dog ikke ret overbevisende.

Georges Lafayes skrev i 1884 en artikel i BEFAR (*Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome*). I artiklen (*Histoire du culte des divinités d'Alexandrie. Serapis, Isis, Harpocrate et Anubis hors de l'Égypte depuis les origines jusqu'à la naissance de l'école néoplatonicienne*) søgte han årsagen til de ægyptiske guders unikke evne til at tiltrække tilbedere udenfor deres oprindelige kulturelle kontekst (dvs. Ægypten). I særdeleshed forsøgte han at forklare Isis- og Serapiskultens indtrængen i Rom og den vestlige verden. På trods af Lafayes forsøg på at inkludere arkæologisk og epigrafisk materiale i sit studium, baserede han primært sit værk på anti-ægyptiske romerske kilder og på det syn, at de ægyptiske institutioner var den græsk-romerske religion overlegen. I dette syn repræsenterede kristendommen afslutningen på menneskets religiøse udvikling og fornuft. Derfor repræsenterede den henoteistiske (dvs. en verden, hvor

der er flere guder, men én hovedgud) Isis med hendes guddommelige fæller intet mindre end en religiøs overgangsfase fra en falsk til en sand religion. Denne opfattelse og Lafayes valg af kilder gør, at hans værk savner den nødvendige balancegang mellem litterære og arkæologiske data, og giver dermed ikke et ordentligt indblik i udbredelsen af Isis- og Serapiskulten.

Ifølge Lafaye var det de ægyptiske præster, der via handelsskibe bragte kulten med til de italienske havnebyer, som fx Ostia og Puteoli. De ægyptiske kulturer ankom mod slutningen af det 3. og i begyndelsen af det 2. århundrede f.v.t. (ca. 200-150 f.v.t.), på et tidspunkt, hvor man ifølge Lafaye forsøgte at skabe en "filosofisk religion". Lafaye forklarer desværre ikke, hvad dette begreb indebærer.

I 1888 forsøgte italieneren A. Parisotti som den første, at komme med en udførlig behandling af de ægyptiske kulturer i Italien, på baggrund af det epigrafiske (inskriptioner på fx sten) materiale. Desværre besad han ikke de rette analytiske evner og formåede ikke at stille vigtige og afgørende spørgsmål til kildematerialet, hvorfor hans værk mere eller mindre blev glemt.

W. Drexler kom kort efter Parisotti med en generel oversigt over Isiskulten i Ægypten og i den græsk-romerske verden, men han fokuserede på hendes placering i myterne. Drexlers diskussioner af den ægyptiske gudindes udbredelse og *interpretatio Romana* er vigtige, fordi han både anvendte epigrafisk

såvel som arkæologisk materiale. Desværre manglede han den historiske kontekst, hvilket også var tilfældet med hans andet værk *Der Cultus der ägyptischen Gottheiten in den Donauländern* fra 1890.

Isiskulten var meget interessant, fordi den åbenlyst tiltrak kvinder. Ifølge E. Guimet var kvinder den gruppe efter frigivne slaver, der havde størst tilbøjelighed til at føle sig tiltrukket af Isiskulten (Guimet 1896, 155-60). Det var formentlig kultens evne til at acceptere og integrere de befolkningsgrupper, som ikke kunne nyde de frie borgeres rettigheder i det romerske samfund, der gjorde kulten populær blandt især de nederste samfundslag.

ORIENTALISME- TEORIERNE I DET 20. ÅRHUNDREDE

Franz Cumont overtog essensen af Lafayes model. Baseret på arkæologiske og epigrafiske fund samt den romerske satiriker Juvenal, anså han Italien og de vestlige provinser for fuldstændigt "orientaliserede".

Ifølge Cumont spredte Isiskulten sig via østlige "missionærer", og først indenfor de sidste par årtier har forskere som Vincent Tran Tam Tinh og Michel Malaise kommet med en retmæssig kritik af hans hypoteser. Kritikken har først og fremmest gået på, at det ikke var alexandrinere (dvs. ægyptiske "missionærer"), men derimod italienske handelsmænd, som var blandt

Isiskultens tidligste formidlere i Italien. Den tidlige forskning i Isis- og Serapiskulten domineredes i den grad af Franz Cumont, der var ekspert i nærorientalske oldtidsreligioner. Derfor vender vi lige tilbage til Franz Cumont og hans karakteristik af Isiskulten som en ægyptisk religion, hvilket er et af de altoverskyggende temaer i hans værk *Oriental Religions in Roman Paganism* (engelsk version) fra 1911. I denne bog studerede han de orientalske religioners indtrængen i Rom og gav et billede af en konservativ religion, som havde været i forfald siden senrepublikken. Ifølge Cumont manglede den traditionelle romerske religion det nødvendige indhold, der kunne tilfredsstille de romerske borgeres religiøse behov. Han begik imidlertid en række fejlslutninger og bebyrdede sit studium med den misvisende betegnelse *orientalsk* til at kategorisere alle religionerne som orientalske - en meget anvendt term i begyndelsen af det 20. århundrede. I sin beskrivelse af Isiskulten gør han det klart, at der i essensen var tale om en orientalsk kult, men at den blev tilpasset den hellenistiske og romerske verden. Gudindens statue fik hellenistiske og romerske træk, så den bedre kunne appellere til grækerne og romerne, mens kernen i religionen forblev ægyptisk. (Cumont 1911, 85-93).

I Franz Cumonts øjne var den romerske religion i forfald og han argumenterede intenst for, at Rom ikke var i en position til at indføre forandringer eller bidrage til

Verdenshistorien på nettet

www.historiensverden.dk

HISTORIENSVERDEN.DK er den første komplette danske verdenshistorie på nettet. Det er en anderledes verdenshistorie med en lettilgængelig kronologisk opbygning.

Portalen er konstant under udbygning med nye verdenshistoriske tekster, biografier, leksikonartikler og kilder.

Som abonnent på historiensverden.dk får du adgang til et væld af tekster til verdenshistorien fra den nærorientalske oldtid og frem til det 21. århundrede.

Verdenshistorisk temaserie

Det Historiske Akademi har lanceret den verdenshistoriske temaserie Historiens Verden, der har til formål at supplere vores undervisningsportal www.historiensverden.dk med interessante og uddybende aspekter af verdenshistorien.

Temaserien Historiens Verden har til hensigt at behandle emner indenfor de store historiske epoker, historiske personligheder og imperier samt krige, opdagelser og erobringer.

Denne verdenshistorie kan ikke sammenlignes med noget andet verdenshistorisk samleværk, da denne temaserie på utraditionel vis sigter på at tage fat på både det kendte og ukendte.

De 3 første bøger i temaserien Historiens Verden er indenfor oldtiden:

Isis og Serapis. Ægyptiske kulter i Rom og Romerriget

Dareios den Store. Storkongen og Perserkrigene

Gaius Julius Cæsar: Borgerkrigen

Kommende bøger i temaserien dækker middelalderen, renæssancen og nyere tid:

Reformationen i Europa

Den amerikanske Borgerkrig

Det byzantinske Rige

Renæssancen i Italien

Det Historiske Akademi

En formidlings- og forlagsvirksomhed, der udgiver undervisningsmateriale, bøger, arrangerer foredrag og seminarer samt kulturhistoriske- og historisk-arkæologiske rejser med et højt fagligt indhold: www.historisk-akademi.dk

Isiskulten er for de flestes vedkommende knyttet til det faraoniske Ægypten. De færreste er dog klar over, at denne ægyptiske gudinde i hellenistisk og romersk tid udviklede sig til at blive en af de mest dominerende guddomme i Middelhavsområdet. Hendes kult bredte sig sammen med Serapiskulten til den græske verden og herfra videre til Italien og Rom. I Romerriget blev Isis og Serapis blandt de mest populære mysteriekulter, og fra Britannien i nord til Nordafrika i syd har arkæologerne fundet talrige Isis- og Serapis-helligdomme. Hertil kommer en masse litterære informationer om kulten, heriblandt Apuleius' *Det gyldne Æsel*, der har bidraget med en utrolig indsigt i Isiskultens ceremonier og ritualer.

